

E.H. Carr'ın bu kitabını yıllar önce okumuştum ve hoşuma gitmişti. Başka bir yayınevinden ve farklı bir kapaklaydı gibi hatırlıyorum. 2011 tarihli baskısı bir yerden elime geçince yeniden okudum ve ikinci okumalarda genellikle olduğu gibi bu kez daha farklı anladım ya da farklı bölümleri dikkatimi çekti diyeyim.

Kitap 1840 kuşağı olarak bilinen Rus sürgünlerini ve bunlardan özellikle Herzen ve Bakunin'i anlatıyor. Başka isimler de var.

Çarlık Rusya'sında liberal fikirleri nedeniyle devletin hışmını çeken insanlar bir süre hapis yattıktan ve geniş ülkenin değişik yerlerine sürüldükten sonra ülkeyi terk edip Batı'ya gidiyorlar. Yaşadıkları yerler özellikle İsviçre ve bir oranda da İngiltere'dir.

İsviçre'nin o dönemin Rus sürgünleri için nasıl bir özelliği olduğunu bilmiyorum. Lenin de 1907-1917 arasındaki sürgün yıllarında genellikle İsviçre'de kalır.

Kitabın büyük bölümü sürgünler arasında yaşanan aşklara ayrılmıştır. Herzen'in eşi Natalya başkasını sever ama ayrılmazlar, Herzen de bir dönem başka bir kadınla birlikte olur. Yarı feodal Çarlık'tan gelen bu eğitilmiş insanlar arasındaki ilişkiler dönemin Rusya'sında en azından büyük kentlerdeki kadınların serbest yaşantısını da gösterir. Osmanlı'da kadın padişah yoktur ama Çarlık'ta Çariçe Katherina vardır ya da bu toplumda kadının rolü daha önemlidir.

Kadınlar iyi eğitim görmüştür ve benzerini Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'da da görmek mümkündür. Piyano çalan, birkaç dil bilen, en az on kişilik konağı çekip çevirebilen kadınlar vardır. 20. yüzyılın ilk yıllarının İstanbul'unu anlatan romanları yıllar önce okumuştum ve hepsinde güçlü kadın kahramanlar bulunuyordu.

Natalya güçlü bir kadın, kocasına hayran ama pek fazla özelliği bulunmayan Herweg'i seviyor. Carr'ın Natalya'nın saklanan ve sonraki yıllara devredilen mektuplarıyla ilgili yaptığı yorum

isabetlidir:

“Natalya’nın Herweg’e yazdığı yığınla aşk mektubunun hiçbirinde ona hayran olduğunu ya da saygı duyduğunu ifade eden tek bir kelimeye rastlanmıyordu. Herweg’i Natalya’ya çeken tam da o aciz halleriydi...”

Güçlü kadın yönetebileceği bir erkeğin varlığına da ihtiyaç duyuyordu.

Herzen’in sürgünde yaptığı en önemli iş Çan isimli muhalif bir gazete çıkarmak ve gizlice Rusya’ya sokulmasını sağlamaktır.

“Pek önemi olmayan silik bir edebiyatçının otuz beş yaşında Rusya’yı ılelebet terk ettikten on yıl sonra Rus siyasetinin en güçlü adamı haline gelmiş olması dikkate değer bir durum. Öyle ki, o dönemde Rusya’da gazeteciliğin siyasi bir güç olduğu henüz bilinmiyor, Avrupa’da bile anlamlı görülüyordu. İşte Çan isimli gazetenin hikayesi bu nedenle hem Herzen’in yaşamında hem de modern tarih açısından gerçekten özgün bir yere sahipti.”

Çan’ın ilk sayısı Temmuz 1857’de çıkacak ve düzenli olarak on yıl yayınlanacaktı. Toplam 245 nüshanın ilk 96 sayısı Londra’da kalan sayıları da Cenevre’de basılacaktı.

Çan –Herzen’in Rusya’dan getirdiği serveti nedeniyle para sorunu olmamasına karşın- kendisini finanse edebilen bir dergidir. Rus sürgünleri arasında yeterince satılıyordu.

Kitabın son bölümlerinde Bakunin anlatılır. İleri yaşında bile yerinde duramayan, sürekli ama ayakları havada planlar yapan bir adamdır. Kendisinden başkasının bulunmadığı örgütler kurar, görevler dağıtır ve sürekli sonuç alınamayan faaliyetler içindedir.

Tahmin edilebileceği gibi Çarlık polisi sürgünler arasında cirit atıyor, sürekli bilgi topluyor, Rusya ile iletişim kanallarını bulup kesmeye çalışıyor. Sürgünlerle ilgilenen polisin üçüncü dairesidir ve adamlarından birisi Bakunin’in güvenini kazanır. Bakunin onu kurduğu örgüte sorumlu olarak

atar ve Rusya'ya girebilen bu kişiye ailesine yazdığı birkaç mektubu verir. Tabii ki bunlar önce ilgili daireye iletilecek, kopyaları alındıktan sonra adreslerine postalanacaktır.

Üçüncü daire şefi raporuna şöyle bir not düşecektir:

“Eski devrimci, kardeşlerine yazdığı mektupların pullarını yapıştırmak suretiyle Üçüncü Daire'nin ona ihtimam göstermeye devam ettiğini hiç aklına getirmiş midir acaba?”

Bu sürgünler ölmeden önce öleceklerdir; bir dönem güçlü çıkış yapacaklar ama daha sonra hayat onları geride bırakacaktır. Carr bunu şöyle anlatır:

“...Rusya'yı inanç ve umutla terk etmiş parlak kırk kuşağından geriye kimse kalmamıştı; o kuşak, otuz yılın ardından, şimdi Fransa, İsviçre ve İngiltere topraklarına dağılmış mezarlarda yatıyor. Aslında bu insanlar ölümlerinin öncesinde, suyun üzerlerinden akıp geçmesiyle çağdaş düşüncenin ana yatağının çok uzağında, çaresiz bir konumda kalmışlardı.”

1845-1875 döneminde “Onlar henüz inandıkları ilkeler üzerine vaaz vermeye devam ederlerken, başka sesler dinleyicilerini alıp götürmüştü.”

Avrupa ülkelerinde 1848 devrimleri ardından Marksizmin yükselmesi, 1871 Paris Komünü ve sonrası...

Herzen'in ölümünden elli yıl sonra Rus devrimi büyük öncülerden birisi olarak adını başkentteki işlek bir caddeye verir. Bakunin ise 1. Enternasyonal'de Marx ile çatışması nedeniyle olsa gerek SSCB'de anılmayacak, adına hiçbir anıt yapılmayacaktır.

Bakunin tarihsel bir kişiliktir ve kendisine yapılan haksızlıktır.

Bakunin'in mezarı Bern'de bulunuyor. Teslim Töre'nin cenaze törenine gittiğimde tören yerinin yakınında Bakunin'in mezarı da vardı, ziyaret ettik.

Rus sürgünlerindeki özellik aslında daha sonrakilerde ve farklı uluslardan olanlarda da görülür. Hayatlarının bir döneminde önemli işler yapmışlardır ve orada dururlar, kendilerini yeniden üretemezler, bir dönem önem taşıyan düşüncelere saplanırlar, ileriye gidemezler. Hayat yanlarından geçer ve ölmeden önce biterler.

Sonraki yıllardaki Rus sürgünlerinin en farklı ismi Lenin olsa gerektir. Lenin kendi yazdıklarını değiştirebilen bir isimdir ve bu çok önemli bir özelliktir. 1907'de İki Taktik'te yazdığı görüşleri 1917'de Şubat devrimi sonrasındaki Rusya'ya döndüğünde, onları kendisine karşı savunan Bolşevik kadrolara karşı çıkararak Nisan Tezleri'nde yeni görüşlerle değiştirecektir.

Bilebildiğim kadarıyla Lenin'in on yıllık sürgünden sonra Rusya'ya dönüşünün ayrıntıları Türkçe kitaplarda bulunmuyor. Halbuki filmi bile var ama orada gösterildi mi bilmiyorum.

Lenin Petograd Finlandiya Garı'nda trenden indiğinde kendisini bekleyen kalabalığa sosyalist devrim çağrısı yapar. İlk tepki, "sürgünde kafayı yemiş" şeklindedir, en azından büyük şaşkınlıktır. Daha sonra insanlar yavaştan ikna olmaya başlarlar...

Lenin Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda eskide ısrar etmemiş, büyük değişime yetişebilmiş ve ona uygun kavramları bulabilmiştir: yarı feodal ülkede sosyalist devrim.

Lenin'in ardından Martov ve diğer sürgünler de dönecektir. Troçki de gelişeni görür ve tutumunu değiştirerek Lenin ile birlikte tavır alır.

Bu değişiklik olmasaydı Ekim devrimi de gerçekleşemezdi.